

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किञ्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वमिति।
यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार
उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता।
अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवञ्चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव।
य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं
कृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद।
आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता
चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ
कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः
खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः

श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेदं। वसिष्ठः समानानां
 भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते।
 अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति
 जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।
 अयमवासादिति॥ ३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षट्॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्तसप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव
 समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा
 प्रति गृह्णाति। आत्मनोऽनात्यै। यद्येनमात्विज्यादृतं सन्तं
 निरहरैरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन।
 पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥ ४॥

प्राणानेवास्योपं दासयति। यद्येनं पुनरुप शिष्यैः।
 आग्नीध्रे एव जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन।
 पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै
 कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्युतमुखःतुमुखे जुहोति।

ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृ॒ता अ॑स्मा ऋ॒तव॑ आ॒यन्ति॑। ष॒ड्ढो॒ता वै भू॒त्वा
प्र॒जाप॑तिरि॒दं सर्व॑म॒सृज॑त। स मनो॑ऽसृज॑त। म॒न॒सोऽधि॑
गा॒य॒त्रीम॑सृज॑त। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छ॑त्। तामाऽल॑भत।
गा॒य॒त्रि॒या अधि॑ छ॒न्दाँ॑स्यसृज॑त। छ॒न्दो॒भ्योऽधि॑ सा॒मं।
तत्साम॑ यश॑ आर्च्छ॑त्। तदाऽल॑भत॥६॥

सा॒मोऽधि॑ यजूँ॑ष्यसृज॑त। यजु॑भ्यो॑ऽधि॑ विष्णु॑म्। तद्विष्णुं॑
यश॑ आर्च्छ॑त्। तमाऽल॑भत। विष्णो॑र॒ध्योष॑धीरसृज॑त।
ओष॑धी॒भ्योऽधि॑ सोम॑म्। तत्सोमं॑ यश॑ आर्च्छ॑त्।
तमाऽल॑भत। सोमा॒दधि॑ प॒शून॑सृज॑त। प॒शु॒भ्योऽधी॑न्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं॑ यश॑ आर्च्छ॑त्। तदे॒न॒नाति॑ प्राच्य॑वत। इन्द्रं॑ इव
यश॑स्वी भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। नैनं॑ यशो॑ऽति॑ प्रच्य॑वते।
यद्वा इ॒दङ्किं॑ च॑। तत्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वाङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्।
तदे॒नं प्रति॑गृहीत॒न्नाहि॑नत्। यत्किं॑ च॑ प्रति॑गृह्णीयात्।
तत्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वाङ्गी॑र॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्।

इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। नैनं
 हिनस्ति। बरुहिषा प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं
 धाम। प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहंमृतवस्तदाऽलंभतेन्द्रं गृह्णीयात्पदं॥ [२]

यो वा अविद्वान्निर्वर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके
 भवति। अथ यो विद्वान्निर्वर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिल्लोके
 भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त। अग्निश्च
 पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः।
 अग्निर्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्।
 वायुर्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत।
 तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्।
 द्यौर्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत।
 सौऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरेणापुष्यत्।
 तान्योषान्पुष्यति। यांस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च

वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पञ्च च॥ [३]

तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सौऽर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
अर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं
प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः।
तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः
प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्या
क्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापा
तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त॥
चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति।
अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः।

पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स
 पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते।
 य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्याप
 क्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः।
 षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स
 षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य
 एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
 षष्ठमस्येन्द्रियस्याप क्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
 तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
 सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वांस्तल्पं प्रति
 गृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्याप
 क्रामति। तस्य वा उत्तानस्याङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः।
 अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यङ्गृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
 अष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति।
 अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापं क्रामति।
 यद्वा इदङ्किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्यङ्गृह्णात्।
 तदेनं प्रतिगृहीतुन्नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्।
 तत्सर्वमुत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्।
 इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। नैनं
 हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापंकामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापंकामत्यष्टममिन्द्रिय
 च (तस्य वा अग्नेरिहिरण्यं सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापतेः
 पुरुषं मनोस्तत्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्थं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं
 षष्ठं संप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)। [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सत्रमासन्त। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना
 वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त।
 यच्चतुर्होतारः सत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।

केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्यङ्गोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनतूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनतूनकल्पयन्त। यत्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्त्समन्तन्वन्ति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्त्समन्तन्वन्ति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानंकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्न्य प्रशंसन्ति।

आर्यावस॒तिर्भव॑ति। य ए॒वं वेद॑॥२०॥

यद्वा इ॒दङ्किं॑ च। तत्सर्वं॑ चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑
य॒ज्ञो निर्मि॑तः। स य ए॒वं वि॒द्वान् वि॒वदे॑त। अ॒हमे॒व
भूयो॑ वेद। यश्चतु॑र्होतृन् वेदेति॑। स ह्ये॒व भूयो॑ वेद।
यश्चतु॑र्होतृन् वेद। यो वै चतु॑र्होतृणां॒ होतृन् वेद॑। सर्वासु
प्र॒जास्वन्न॑म॒त्ति॥२१॥

सर्वा दि॒शोऽभि॑ जंयति। प्र॒जाप॑तिर्वै दश॑होतृणां॒ होता॑।
सोम॑श्चतु॑र्होतृणां॒ होता॑। अ॒ग्निः प॒ञ्चहो॑तृणां॒ होता॑।
धा॒ता ष॒ड्हो॑तृणां॒ होता॑। अ॒र्य॒मा स॒प्तहो॑तृणां॒ होता॑। ए॒ते
वै चतु॑र्होतृणां॒ होतारः॑। तान् य ए॒वं वेद॑। सर्वासु
प्र॒जास्वन्न॑म॒त्ति। सर्वा दि॒शोऽभि॑ जंयति॥२२॥

आर्ध्व॒व॒न्नार्ध्व॒व॒न्नित्ये॒वं वेदा॑न्ति सर्वा दि॒शोऽभि॑ जंयति (वै तेन॑ स॒त्रङ्केन॑॥)॥ ————— [५]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा व्य॑स्र॒सत॑। स हृद॑यं भूतो॑ऽशयत्।
आत्म॑न् हा ३ इत्य॑ह्वयत्। आपः॑ प्रत्य॑शृण्वन्।
ता अ॑ग्निहोत्रेणै॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त। ताः

कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥ २३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दृशपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहः॥ चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छुवीं मासमस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥ २४॥

पञ्चर्त्विजः। षड्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्तस्तनावाण्डौ शिशमवांश्च प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षड्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥ २५॥

ता उपौहन्तस्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्।

तपः प्रत्यंशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप-
 पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे
 सर्वे यज्ञक्रतवोऽवर्हन्ते। तस्माद्वशं होता चतुर्होता।
 पञ्च होता षड् होता सप्त होता। एकं होत्रे बलिः हरन्ति।
 हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
 वेद॥ २६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त सप्त होता चत्वारि च॥—[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सोऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति।
 सोऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स
 एतांश्चतुर्होतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स
 आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकं होतारमेव
 तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥ २७॥

कुसिन्धश्चात्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
 गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
 दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चात्मनोऽङ्गानि स्पृणोति।

आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।
समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि।
लोमं छवीं मासमस्थि मज्जानम्॥२८॥

तानि चात्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति।
चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्वमवाञ्च प्राणम्। तानि
चात्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति।
चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

समित्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्।
सप्त चात्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च
सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निर्माष्टि।
द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरम्।
सर्वं चात्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मज्जानद्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति। स तपोऽतप्यत।
 सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्स्यन्तर्वली।
 हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्।
 स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो
 भवति। तस्यासुरेवार्जीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य
 एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति।
 सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत।
 तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेद। पितेवैव
 स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृन्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्।
 तदनु मनुष्यान्सृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य
 एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनुष्यैव भवति।
 नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्ससृजानाय। दिवा
 देवत्राऽभवत्। तदनु देवान्सृजत। तद्देवानान्देवत्वम्। य

ए॒वं दे॒वानां॑ दे॒वत्वं वेद॑। दि॒वा है॒वास्यं॑ दे॒वत्रा भ॑वति। तानि॒
वा ए॒तानि॑ च॒त्वार्य॑म्भा॒ंसि। दे॒वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॑राः।
तेषु॒ सर्वे॑ष्व॒म्भो न॑भं इ॒व भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥३३॥

अजी॒वत्स्वानां॑ भ॑वति दे॒वानं॑सृ॒जत॑ स॒प्त च॑॥—————[८]

ब्र॒ह्म॒वादि॒नो व॑दन्ति। यो वा इ॒मं वि॒द्यात्। यतोऽयं॑
प॒वते॑। यद॑भि॒ प॒वते॑। यद॑भि॒ स॒म्प॒वते॑। सर्व॑मायु॒रियात्। न
पु॒राऽऽयु॑षः प्र मी॑येत। प॒शु॒मा॒न्त्स्यात्। वि॒न्देत् प्र॒जाम्। यो
वा इ॒मं वेद॑॥३४॥

यतोऽयं॑ प॒वते॑। यद॑भि॒ प॒वते॑। यद॑भि॒ स॒म्प॒वते॑।
सर्व॑मायु॒रेति॑। न पु॒राऽऽयु॑षः प्र मी॑यते। प॒शु॒मा॒न्भ॑वति।
वि॒न्देत् प्र॒जाम्। अ॒द्भ्यः प॑वते। अ॒पोऽभि॑ प॒वते॑। अ॒पोऽभि॑
स॒म्प॒वते॑॥३५॥

अ॒स्याः प॑वते। इ॒मा॒म॒भि प॑वते। इ॒मा॒म॒भि स॒म्प॒वते॑।
अ॒ग्नेः प॑वते। अ॒ग्नि॒म॒भि प॑वते। अ॒ग्नि॒म॒भि सं प॑वते।
अ॒न्तरि॑क्षात्प॒वते॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒म॒भि प॑वते। अ॒न्तरि॑क्ष॒म॒भि सं

पंवते। आदित्यात्पंवते॥३६॥

आदित्यमभि पंवते। आदित्यमभि सं पंवते। द्योः पंवते।
दिवमभि पंवते। दिवमभि सं पंवते। दिग्भ्यः पंवते।
दिशोऽभि पंवते। दिशोऽभि सम्पंवते। स यत्पुरस्ताद्वाति।
प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वा प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि
प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद।
स वा एष प्राण एव। अथ यदक्षिणतो वाति। मातरिश्चैव
भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्मादक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा
दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति।
स वा एष मातरिश्चैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान एव
भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति।
पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितेव

स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष संवितैव। ते य
 एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः।
 तांस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य
 एनन्दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। दक्षिणत
 इतरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप
 वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति।
 पश्चादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप
 वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं
 नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव।
 क्राथयेदिव। शृङ्गायेतैव। उत मोप वदेयुः। उत मे
 पाप्मानमप हन्युरिति। स यान्दिशं सनिमेष्यन्त्स्यात्।
 यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्।
 सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं
 जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा

भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेदं सं पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः
पाप्मानस्तां स्तेपं घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तत्रयो वेदा
अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता
सावित्री। सोमं राजानश्चकमे। श्रद्धामु स चकमे।
साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते
अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वां पद्ये। सोमं वै राजानङ्गामये। श्रद्धामु स कामयत
इति। तस्या उ ह स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं
पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति।
तं होवाच। भोगन्तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते

पा॒णावि॑ति। तस्या॑ उ॒ ह त्रीन् वेदा॑न्प्रद॑दौ। तस्मा॑दु॒ह स्त्रियो॑
भोग॑मैव हा॑रयन्ते। स यः का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॑मि॒ति॥४५॥

यं वा का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॑दि॒ति। तस्मा॑ ए॒तः
स्था॑ग॒रम॑लङ्का॒रं क॑ल्पयि॒त्वा। दश॑हो॒तारं पुर॑स्ता॒द्याख्या॑य।
चतु॑र्हो॒तार॒न्दक्षि॑ण॒तः। पश्च॑हो॒तारं प॒श्चात्। षड्दो॑तारमुत्त॒र॒तः।
स॒प्तहो॑तारमुप॒रि॑ष्ठात्। स॒म्भारै॑श्च॒ पत्नि॑भिश्च॒ मुखे॑ऽलङ्क॒त्य।
आस्या॑र्धं ब्र॑जेत्। प्रि॒यो ह॑व भ॑वति॥४६॥

अ॒यान्य॑लङ्क॒त्य स्या॑मि॒ति भ॑वति॥—————[१०]

ब्रह्मा॑त्म॒न्वद॑सृज॒त। तद॑का॒मय॑त। स॒मा॒त्मना॑ प॒द्येये॑ति।
आ॒त्म॒न्ना॒त्म॒न्नित्या॑म॒त्रय॑त। तस्मै॑ दश॒मः हू॒तः प्र॒त्य॑शृ॒णोत्।
स दश॑हू॒तोऽभ॑वत्। दश॑हू॒तो ह॒ वै ना॒मैषः॑। तं वा ए॒तं
द॑हू॒तः स॒न्तम्। दश॑हो॒तेत्या॑चक्ष॒ते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रि॒या
इ॒व हि दे॒वाः॥४७॥

आ॒त्म॒न्ना॒त्म॒न्नित्या॑म॒त्रय॑त। तस्मै॑ स॒प्तमः॑ हू॒तः प्र॒त्य॑शृ॒णोत्।
स स॒प्तहू॑तोऽभ॑वत्। स॒प्तहू॑तो ह॒ वै ना॒मैषः॑। तं वा ए॒तः

सप्तहूतः सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया
इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठः हूतः
प्रत्यशृणोत्। स षड्भूतोऽभवत्॥४८॥

षड्भूतो ह वै नामैषः। तं वा एतः षड्भूतः सन्तम्।
षड्भूतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमः हूतः प्रत्यशृणोत्।
स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
पञ्चहूतः सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥४९॥

पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै
चतुर्थः हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह
वै नामैषः। तं वा एतश्चतुर्हूतः सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते
पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे
नेदिष्ठः हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु
हैनाश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणां
हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं

वेद॥५०॥

दे॒वा॒ष्प॒डू॒तोऽभ॒व॒त्प॒ञ्च॒हो॒ते॒त्याचक्ष॑ते प॒रोक्षे॑णाश्रौषी॒ष्प॒द्व॥—————[११]

ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नः किं दक्षि॑णां यो वा अ॒वि॒द्वान्त॑स्य वै ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो यद्द॑श॒हो॒तारः प्र॒जाप॑तिर्व्य॒सं
प्र॒जाप॑तिः पु॒रुषं॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत् स तपः सोऽन्त॑र्वा॒न्ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो यो वा इ॒मं
वि॒द्यात्प्र॒जाप॑तिः सोम॒ꣳ राजा॑नं ब्र॒ह्मा॑त्म॒न्वदे॑कादश॥११॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नस्त॑स्य वा अ॒ग्नेर्य॑द्वा इ॒दङ्किं॑ च प्र॒जाप॑तिरकामयत् य ए॒वास्य॑ दक्षि॒णतः
पञ्चा॑शत्॥५०॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो य ए॒वं वेद॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥